

ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРОФЕСІЙНОГО СУДДІ

LEGAL STATUS OF A PROFESSIONAL JUDGE

Шевчук А.О., студентка юридичного факультету
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

За сучасних умов судді не можуть здійснювати правосуддя без їх єдиного правового статусу, під яким розуміють порядок набуття статусу суддів, права, обов'язки й обмеження суддів, спеціальні вимоги до суддів і їх правові гарантії. Також єдиний правовий статус судді включає у себе порядок, за яким суддю притягають до юридичної відповідальності, та порядок звільнення судді з посади та припинення його повноважень. Метою нашої роботи є повне, всебічне й обґрунтоване дослідження поняття правового статусу судді та його специфіки.

Ключові слова: правовий статус, суддя, правосуддя, правові гарантії, права й обов'язки суддів.

В современных условиях судьи не могут осуществлять правосудие без их единого правового статуса, под которым понимают порядок обретения статуса судей, права, обязанности и ограничения судей, специальные требования к судьям и их правовые гарантии. Также единый правовой статус судьи включает в себя порядок, по которому судью привлекают к юридической ответственности, и порядок увольнения судьи с должности и прекращения его полномочий. Целью нашей работы является полное, всестороннее и обоснованное исследование понятия правового статуса судьи и его специфики.

Ключевые слова: правовой статус, судья, правосудие, правовые гарантии, права и обязанности судей.

In order to build a legal state in Ukraine, it is necessary to implement a series of systemic reforms in all spheres of social relations. Reforms usually touch upon issues of legal status of a judge and issues of legality and justice in the conduct of legal proceedings. Therefore, special attention is now given to the person of the judge, to clarify the peculiarities of his legal status and determination of his powers. It should be noted that the legal status of judges is a combination of the rights, duties, restrictions and guarantees of judges fixed by the law. Judges have the right to exercise judicial power and resolve legal conflicts, and therefore they were given special powers to carry out judicial activity. In conducting legal proceedings judges should not defame the rank of judge, adhere to the Constitution of Ukraine and the laws of Ukraine, provide comprehensive and objective consideration of court cases in accordance with the statutory deadlines and adhere to the discipline and court order. The actuality of the study of the topic of the legal status of a professional judge is that in today's conditions judges can not exercise justice without their unified legal status, under which they understand the procedure for acquiring the status of judges, the rights, duties and restrictions of judges, special requirements to judges and their legal guarantees. Also, the unified legal status of the judge includes the procedure whereby the judge is attracted to legal liability and the procedure for dismissal of the judge from office and termination of his powers. The purpose of this work is a complete, comprehensive and substantiated study of the concept of the legal status of a judge and its specifics.

Key words: legal status, judge, justice, legal guarantees, rights and duties of judges.

Для того, щоб побудувати в Україні правову державу, потрібно здійснити низку системних реформ у всіх сферах суспільних відносин. Реформування торкається і питань правового статусу судді та дотримання законності і справедливості під час здійснення судочинства. Тому особлива увага зараз приділяється саме постаті судді, з'ясуванню особливостей його правового статусу та визначенню його повноважень. Слід зазначити, що правовий статус суддів – це сукупність закріплених законом прав, обов'язків, обмежень і гарантій суддів.

Судді мають право здійснювати судову владу та вирішувати правові конфлікти, тому їм були надані спеціальні повноваження для реалізації суддівської діяльності. Здійснюючи судочинство, судді повинні не порочити звання судді, дотримуватися Конституції України та законів України, забезпечувати всебічний і об'єктивний розгляд судових справ в установленні законом терміни та дотримуватися службової дисципліни та розпорядку суду. Також судді не можуть використовувати своє посадове становище в особистих інтересах або в інтересах інших осіб. Суддя повинен бути тактовним, ввічливим і виявляти повагу до учасників судового процесу. Конституцією України та законами України передбачено незалежність, імунітет і недоторканість суддів. Також законами України встановлена відповідальність за прояв неповаги до суддів та офіційно закріплена обов'язковість виконання судових рішень. Невиконання рішень суддів тягне за собою юридичну відповідальність. Важливою також є засада єдності правового статусу для всіх суддів України. Єдність правового статусу судді передбачена Законом України «Про судоустрій та статус суддів». Однак існує деяка відмінність в обсязі повноважень суддів залежно від віднесення суду до конкретної судової ланки, до певної судової інстанції або від місця конкретного суду в судовій системі України. Це означає, що єдність вимог до кандидатів на посаду

судді характерна для суддів однієї судової ланки, тобто для суддів місцевих судів характерні одні вимоги щодо віку та стажу роботи, тоді як для суддів апеляційних судів висуюються вищі вимоги, єдині для суддів апеляційних судів. Основні засади правового статусу суддів визначені в Конституції України та законах України «Про судоустрій та статус суддів» і «Про Вищу раду правосуддя».

Суддя – професійна особа, котра займає суддівську посаду в будь-якому суді України та наділена повноваженнями здійснення правосуддя. В Україні суддею може бути тільки громадянин України, який займає штатну суддівську посаду та якого згідно з Конституцією України та Законом України «Про судоустрій та статус суддів» було призначено чи обрано суддею. Реалізація його прав і виконання обов'язків забезпечується гарантіями правового статусу судді, визначених ст. 124–130 Конституції України, Законом України «Про судоустрій та статус суддів» та іншими правовими актами. Гарантії правового статусу судді застосовуються не тільки для професійних суддів, а й для присяжних і засідателів, які у зазначених у законах випадках також здійснюють правосуддя. У Законі України «Про судоустрій» вказано на єдність правового статусу судді в Україні для всіх суддів, незалежно від того, у якому суді вони працюють. Вона забезпечується однаковими вимогами до кандидатів на посаду судді, порядком наділення суддів повноваженнями, правами й обов'язками суддів, принципом незалежності суддів і недопущенням втручання у їх діяльність, незмінюваність суддів і їх недоторканність, засобами соціального та матеріального забезпечення суддів, недопущенням поєднування декількох оплачуваних посад (за винятком випадків, передбачених законом). Але все ж таки певна відмінність в обсязі повноважень суддів існує, оскільки всі суди належать до різних судових ланок чи судових інстанцій. Також ця відмінність полягає у місці конкретного суду в судовій системі України.

До гарантій правового статусу судді відносять гарантію незалежності судді, сутність якої полягає у тому, що суддя, здійснюючи правосуддя, не повинен піддаватися будь-якому незаконному впливу, тиску або втручанню. Якщо буде здійснено якийсь вплив на суддю у ході справи, то до його обов'язку входить звернення до Вищої ради правосуддя та Генерального прокурора з повідомленням про втручання в його діяльність. Суддя повинен користуватися повагою органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, а також фізичних і юридичних осіб і їх об'єднань. За порушення гарантій незалежності судді законом передбачена юридична відповідальність. Ще однією особливістю гарантій незалежності суддів є те, що зміст та обсяг визначених Конституцією України гарантій незалежності суддів не можуть бути звужені під час прийняття нових законів або внесення змін до чинних.

Незалежність суддів забезпечується такими основними гарантіями: особливим порядком його призначення, притягнення до відповідальності та припинення повноважень; недоторканістю та імунітетом суддів; незмінністю суддів; невтручанням у здійснення правосуддя; належним матеріальним і соціальним забезпеченням судді; окремим порядком фінансування судів; відповідальністю за неповагу до судді; особистою безпекою судді та його членів родини.

Також існує гарантія недоторканості та імунітету судді, у якій зазначається, що суддю не можна притягнути до відповідальності за ухвалені ним судові рішення. Ознакою гарантії недоторканості та імунітету судді є те, що без згоди Вищої ради правосуддя суддя не може бути затриманим або утримуватися під вартою. Винятком може бути лише затримання судді під час або відразу ж після вчинення ним тяжкого злочину. Суддю повинно бути негайно звільнено після затримання, крім випадків, коли Вищою радою правосуддя надано згоду на затримання судді або його затримання під час злочину. Також слід зазначити, що саме держава відповідає за шкоду, завдану судом.

Важливою є також гарантія соціального захисту та матеріального забезпечення судді, тому у Європейській Хартії про статус суддів [1, с. 4] зазначено, що «рівень оплати повинен встановлюватися так, щоб захистити суддю від тиску, спрямованого на те, щоб вплинути на зміст його рішень і взагалі на його поведінку в суді, порушуючи таким чином його незалежність і неупередженість». Суддя отримує достатньо високу суддівську винагороду, що складається з посадового окладу та різних доплат. Існують різноманітні види доплат: за вислугу років, за науковий ступінь, за перебування на адміністративній посаді або за те, що суддя має роботу, пов'язану з доступом до державної таємниці. Розмір суддівської винагороди обов'язково повинен забезпечувати фінансову незалежність судді та не може зменшуватися без відповідної компенсації. У Конституції України та законодавстві країни чітко зазначено, що прийняття актів, які зменшують або взагалі не забезпечують суддівську винагороду, є незаконним.

Також суддям надається щорічна оплачувана відпустка тривалістю 30 робочих днів із виплатою допомоги на оздоровлення в розмірі посадового окладу. А суддям, які мають стаж роботи більше 10 років, надаються додаткові 15 днів до відпустки.

Гарантією матеріального забезпечення також є покращення житлових умов судді, котрого призначили на посаду: органи місцевого самоврядування забезпечують його службовим житлом за місцем знаходження суду в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Особливістю гарантій соціального захисту судді є те, що не тільки судді, а й члени їхніх родин і майно перебувають під особливим захистом держави. За забезпечення безпеки суддів, членів їх родин і їх майна відповіда-

ють органи правопорядку та служба судової охорони. Ці органи виконують свої повноваження у разі, якщо від судді надійде відповідна заява. Суддя повинен звертатися до цих органів, якщо на життя або здоров'я його або родини буде здійснено посягання, якщо його майно знищать чи пошкоджать або якщо йому погрожуватимуть. Також суддя може звертатися до цих органів у разі наклепу чи образи. Існують спеціальні заходи для забезпечення особистої безпеки судді та членів його сім'ї й охорони його майна. Їх перелік великий: надання суддям зброї та інших засобів індивідуального захисту, встановлення охоронної сигналізації у приміщеннях, де живуть судді та члени їхніх родин. Також держава обов'язково страхує життя та здоров'я судді за рахунок коштів Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України згідно з Законом України «Про страхування» [2, с. 13].

За рахунок держави суддя забезпечується мантиєю, нагрудним знаком та окремим кабінетом із робочим місцем і необхідними для роботи засобами.

Важливою гарантією для судді є гарантія незмінності судді. Сутність цієї гарантії полягає у тому, що держава гарантує судді перебування на посаді до досягнення ним 65 років, за винятком випадків звільнення судді з посади або відставки судді відповідно до Конституції України. Також особливістю цієї гарантії є те, що суддю не може бути переведено до іншого суду без його згоди, окрім випадків переведення у разі реорганізації або ліквідації суду та у порядку дисциплінарного стягнення. За згодою судді його може бути переведено до іншого суду того ж самого рівня та спеціалізації.

Достроково суддю може бути звільнено у випадках, якщо він не може виконувати свої повноваження за станом здоров'я, якщо суддя порушує присягу або умови щодо несумісництва, якщо обвинувальний вирок стосовно судді набрав чинності, якщо суддя втрачає громадянство, якщо суддю визнано безвісно зниклим або оголошено померлим або якщо суддя подав заяву про відставку за власним бажанням.

Існує також і гарантія самореалізації судді. Суддя може обиратися на адміністративну посаду у суді. Адміністративні посади у суді – посада голови суду та його заступника. На адміністративну посаду у суді суддю обирають зборами суддів цього суду. Вибори відбуваються у вигляді таємного голосування. Суддю на адміністративну посаду обирають більшістю від кількості суддів відповідного суду строком на 3 роки. Одна особа не зможе обіймати одну адміністративну посаду у відповідному суді два строки поспіль. Також суддю може бути достроково звільнено з адміністративної посади, якщо проти нього проголошує не менш як одна третина відповідного суду шляхом таємного голосування не менш як двома третинами суддів цього суду. Підставами для дострокового звільнення судді з адміністративної посади може бути заява судді, незадовільне виконання обов'язків або порушення закону під час виконання обов'язків голови суду або заступника голови суду. Суддю не може бути обрано ще два роки на іншу адміністративну посаду у разі його дострокового звільнення з адміністративної посади, окрім випадків звільнення за його заявою. Повноваження судді на адміністративній посаді також припиняються у разі звільнення судді з посади, припинення його повноважень як судді або закінчення строку, на який суддю було обрано на адміністративну посаду. Не слід забувати, що перебування судді на адміністративній посаді не звільняє його від здійснення повноважень судді. У разі, якщо суддю звільняють з адміністративної посади, він не припиняє своїх повноважень судді.

Також суддю може бути призначено членом Вищої ради правосуддя або членом Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Для того, щоб виконувати функції

відповідного органу, суддя відряджається для роботи в цих органах на постійній основі. Навіть у відрядженні за суддею зберігатимуться гарантії матеріального, соціального та побутового забезпечення судді.

Якщо суддя подасть заяву, його також може бути відряджено до Національної школи суддів України. Суддю, обраного головою чи заступником голови Ради суддів України, може бути відряджено до Ради суддів України зі збереженням суддівської винагороди за основним місцем роботи та встановлених законом доплат.

В окремих випадках суддю може бути відряджено Вищою радою правосуддя до іншого суду того самого рівня і спеціалізації на строк не більше 1 року. Причинами такого відрядження судді може бути неможливість здійснення правосуддя у відповідному суді, надмірний рівень судового навантаження або припинення роботи суду у зв'язку зі стихійним лихом, воєнними діями або іншими надзвичайними випадками. Суддю не може бути так відряджено, якщо він не надасть своєї згоди на це.

Також слід зазначити, що суддя, голова суду, заступник голови суду та суддя у відставці мають посвідчення, зразки яких затверджуються Радою суддів України. Посвідчення судді, голови суду, заступника голови суду чи судді у відставці підписує Президент України. Секретар Пленуму Верховного Суду підписує посвідчення Голови Верховного Суду та заступника Голови Верховного Суду. Вручення посвідчень здійснює особа, котра їх підписала, або особа, якій вона доручила це зробити.

Згідно з Конституцією України [3, с. 51] та Законом України «Про судоустрій і статус суддів» [4, с. 42] на посаду судді може бути призначено громадянина України віком від 30 до 65 років, котрий має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше 5 років, є компетентним, добросовісним і володіє державною мовою. Вищою юридичною освітою вважається вища юридична освіта ступеня магістра або прирівняна до неї вища освіта за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста, здобута в Україні, а також вища юридична освіта відповідного ступеня, здобута в іноземних державах і визнана в Україні в установленому законом порядку. Стажем професійної діяльності у сфері права вважається стаж професійної діяльності особи за спеціальністю після здобуття нею вищої юридичної освіти. Науковим ступенем вважається науковий ступінь у сфері права, здобутий у вищому навчальному закладі (університеті, академії чи інституті, крім вищих військових навчальних закладів) чи науковій установі України або аналогічному вищому навчальному закладі чи науковій установі іноземної держави. Науковий ступінь, здобутий у вищому навчальному закладі чи науковій установі іноземної держави, повинен бути визнаний в Україні в установленому законодавством порядку. Стажем наукової роботи вважається стаж професійної діяльності у сфері права на посаді наукового працівника у вищому навчальному закладі, у науковій установі України або в аналогічному вищому навчальному закладі чи науковій установі іноземної держави.

Професійною важливою якістю судді, яка підтверджує здатність особи здійснювати правосуддя, є компетентність. Компетентність оцінюється за результатами кваліфікаційного іспиту для кандидатів на посади суддів у місцевий суд або кваліфікаційного оцінювання для кандидатів на посади суддів у суді вищого рівня або для суддів, котрі хочуть перевестися до інших судів. Не менш важливою професійною якістю судді є добросовісність. Вона підтверджується відповідністю витрат і майна кандидата на посаду судді та членів його родини задекларованим доходам. Важливою вимогою для призначення на посаду судді є також вільне володіння державною мовою. Також законом передбачені додаткові вимоги до окремих суддівських посад. Зокрема, для того, щоб зайняти посаду судді в апеляційному суді, кандидат, окрім пере-

лічених загальних вимог і підтвердження права здійснювати правосуддя в апеляційному суді, повинен відповідати як мінімум одній із додаткових вимог: мати стаж роботи на посаді судді не менше 5 років, мати науковий ступінь у сфері права, мати стаж наукової роботи у сфері права щонайменше 7 років, мати досвід професійної діяльності адвоката щодо здійснення представництва в суді не менше 7 років або мати сукупний стаж на посаді судді, наукової роботи та професійної діяльності адвоката щонайменше 7 років. Для зайняття посади судді у вищому спеціалізованому суді кандидат, окрім перелічених загальних вимог і підтвердження права здійснювати правосуддя у відповідному суді з відповідною спеціалізацією, повинен також відповідати як мінімум одній із додаткових вимог: мати стаж роботи на посаді судді не менше 3 років, мати науковий ступінь у сфері права, мати стаж наукової роботи у сфері права щонайменше 7 років, мати досвід професійної діяльності адвоката у справах відповідної спеціалізації в суді не менше 5 років або мати сукупний стаж на посаді судді, наукової роботи та професійної діяльності адвоката щонайменше 5 років. Для зайняття посади судді у Верховному Суді кандидат, окрім перелічених загальних вимог і підтвердження права здійснювати правосуддя у Верховному Суді, повинен відповідати як мінімум одній із додаткових вимог: мати стаж роботи на посаді судді не менше 10 років, мати науковий ступінь у сфері права, мати стаж наукової роботи у сфері права щонайменше 10 років, мати досвід професійної діяльності адвоката щодо здійснення представництва в суді не менше 10 років або мати сукупний стаж на посаді судді, наукової роботи та професійної діяльності адвоката щонайменше 10 років.

Але законом передбачені випадки, коли громадянина не може бути призначено на посаду судді. Вони стосуються громадянина, котрий: визнаний судом обмежено дієздатним або недієздатним; має хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню функцій зі здійснення правосуддя; має незняту чи непогашену судимість. Не може претендувати на посаду судді також особа, до якої згідно із законом застосовується заборона обіймати відповідну посаду, й особа, котру було раніше звільнено з посади судді за вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді, порушення вимог щодо несумісності, порушення обов'язку підтвердити законність джерела походження майна або у зв'язку із набранням законної сили обвинувальним вироком щодо такої особи, крім випадків визнання в судовому порядку протиправним рішення про звільнення з цих підстав або скасування обвинувального вироку суду. Не може претендувати на посаду судді також особа, яку було раніше звільнено з посади судді за результатами кваліфікаційного оцінювання.

Отже, в умовах становлення України як демократичної правової держави суттєво зростає роль судової системи, від ефективності функціонування якої залежить майбутнє України та її політичний, економічний, культурний і соціальний розвиток. Зараз в Україні зростає роль судів, що доводиться положенням Конституції України, в якому зазначається, що компетенція суду поширюється на всі правовідносини, які виникають у державі. Судова система – діючі в Україні суди, в яких правосуддя здійснюють судді. Саме правовий статус професійного судді дає можливість безперешкодно та прозоро реалізувати судочинство. Задля більш широкого розуміння теми ми детально розкрили засади правового статусу судді та проаналізували його положення, пов'язані із судовою системою України. Ми дійшли висновку, що з боку держави докладено усіх зусиль, аби правовий статус професійного судді найбільш повно визначав гарантії правового статусу

судді, вимоги до кандидатів на посаду судді, порядок призначення на посаду судді, права, обов'язки й обмеження судді, юридичну відповідальність судді, належне соціальне та матеріальне забезпечення судді та порядок звільнення судді з посади та припинення його повноважень. Завдяки тому, що правовий статус судді регулює стільки

важливих питань, вища судова влада в Україні працює ефективно.

Виходячи з попередньої тези, можна підсумувати, що правовий статус судді є основним регулятором діяльності судової системи, без якого судова система в Україні не змогла б достойно існувати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Європейська Хартія про статус суддів від 10 липня 1998 р.
2. Про страхування : Закон України від 1996 р. із внесеними змінами. *Відомості Верховної Ради України*. 1996.
3. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Про судоустрій і статус суддів : Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2016. Ст. 128.